

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ КОНТРОЛЮ ЗА РИЗИКОМ ЛІКВІДНОСТІ У ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВАХ

У статті розглянуто якісну оцінку контролю величини ризику ліквідності банків України при проведенні внутрішнього аналізу фінансово-кредитних установ і зовнішнього контролю за ризиком ліквідності з боку Національного банку України. Зроблено критичну оцінку категорії ризику ліквідності і зв'язок цього ризику з іншими ризиками банківської діяльності. Запропоновано якісну класифікацію оцінки ризику ліквідності.

Ключові слова: система оцінки ризиків, класифікація ризиків, ризик ліквідності, кредитний ризик, зовнішні і внутрішні ризики, кількісна оцінка, платоспроможність, стабільні залишки депозитів "осад", часовий діапазон оцінки, точність оцінки, надійність оцінки, динаміка ризику, стратегія управління ліквідністю.

Постановка проблеми. Банківська система України протягом останніх років відігравала провідну роль у перебудові економіки і була постійно в авангарді всіх структурних перетворень, реформ та формування ринкових механізмів у державі. Ефективна політика НБУ повернула довіру населення до банківської системи, що дозволило залучати більше довгострокових ресурсів. Банки активно почали виходити на досі не досліджувані ними сфери ринку, використовуючи іпотечне і споживче кредитування. На український банківський ринок почали активно входити іноземні банки із великим конкурентним потенціалом. Таким чином, політика стимулювання розвитку банківського ринку, загострення конкуренції, диверсифікація і розвиток побічних ринків ставлять перед банками нові проблеми, сприяють появі нових ризиків і збільшенню вже існуючих ризиків. Для подальшого стимулювання розвитку банківського ринку України, підтримки його впливу на економіку держави і сприяння зростанню добробуту населення, соціальної захищеності має велике значення стабільність роботи фінансово-кредитної сфери, довіра населення до банків. А значить, постає необхідність більшого контролю і управління ризиками, а отже, розвитку цього напрямку як з боку державних структур, так і з боку самих банків. Національний банк поступово вводить нову систему контролю над ризиками. Процедури і інструментарій нового банківського нагляду, що планується ввести, вже викладений у постанові Правління НБУ від 15.03.2004 № 104 "Методичні вказівки з інспектування банків. Система оцінки ризиків", які з часом планується вдосконалювати, уточнювати і пристосовувати до міжнародних стандартів банківського нагляду. Ця система передбачає перехід від кількісної оцінки управління ризиками до якісної. Стара система контролю передбачала лише констатацію факту порушень. Нова система пропонує

запровадження контролю щодо їх попередження і усунення до моменту виникнення проблем, що пов'язані із певним видом ризику.

Важливе значення при якісному контролі оцінки ризиків має визначення параметрів цієї оцінки. Це непросто завдання має багато невирішених проблем, зокрема таких, як класифікація ризиків. Це питання і досі лишається відкритим. Відповідно лишається відкритим питання визначення меж ризиків. Згідно з класифікацією НБУ визначено дві категорії ризиків, що поділяються на дев'ять видів ризиків, проте і дана класифікація не позбавлена недоліків.

Особливе значення серед усіх ризиків посідає ризик ліквідності. Це один із найважливіших на сьогодні в Україні і той, що можна оцінити кількісно і з досить великою точністю. Інші фінансові ризики (процентний, ринковий, валютний) не підлягають зараз якісній оцінці у зв'язку із відсталістю і занадто сильною урегульованістю з боку держави ринків, які формують дані ризики. Здійснювати якісний прогноз змін процентних ставок або валютних курсів є проблематичним для України. Також ще не сформовано уявлення про масштаби цих ризиків у керівництва банків. Безумовно, що їх роль буде зростати з часом, однак ризик ліквідності викликає більшу увагу саме зараз у керівництва комерційних банків та з боку контролюючих органів, а також збільшує свою вагу із розвитком іпотечного ринку в Україні і з подальшим ростом економіки, яка все більше потребує довгострокових інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджена думка науковців і практиків стосовно класифікації і оцінки ризиків і власне ризику ліквідності в [4-6; 8]. У цих статтях спостерігаються досить різні підходи як до класифікації ризиків, так і до розуміння меж ризику ліквідності, його економічної сутності та оцінки.

Особливої уваги заслуговує точка зору практиків, що формують думку офіційного контролюючого органу НБУ, на наукові розробки і погляди керівників профільних департаментів цього регулюючого органу щодо оцінки і класифікації ризиків банківської системи України, зокрема ризику ліквідності [2; 9].

Також було розглянуто дискусію на рахунок системи оцінки ризиків (COP) у наукових працях, вивчено її недоліки і переваги, порівняння COP із іншими системами оцінки ризиків [1; 3; 9].

Цілі статті. З огляду на аналіз дослідження виявлено, що питання класифікації ризиків і досі є відкритим. Виникла необхідність провести аналіз переваг і недоліків наявних класифікацій ризиків, визначити місце у них ризику ліквідності.

Із впровадженням COP НБУ питання вдосконалення контролю за ризиком ліквідністю з боку Національного банку України набуває великого значення, що потребує відповіді і детального роз'яснення. Ця проблема є актуальною не тільки для НБУ, але й для внутрішнього контролю за ризиком ліквідності комерційними банками.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій літературі часто дискутується питання як класифікації ризиків, так і класифікації їх підвидів. Автори пропонують досить різноманітні варіанти і підходи до класифікації ризиків, що супроводжують діяльність фінансово-кредитних установ. Але й дотепер у галузі так і не дійшли єдиної думки з цього питання [4-6; 8]. Одним із найпоширеніших і найбільш визнаним є поділ на зовнішні і внутрішні ризики, однак ці рамки, в які намагаються втиснути ризики, є досить розпливчасті і не можуть дати якісну характеристику ризикам. Це явно видно на ризику ліквідності.

Необхідність більш детального розгляду аналізу ліквідності і методів його оцінки пояснюється не тільки важливістю ризику, а й неоднозначністю бачення ризику ліквідності [6]. Прикладом може бути тенденція до бачення ризику ліквідності лише як платоспроможності або ж ігнорування наявності довгострокового ризику ліквідності і концентрації уваги на миттєвій ліквідності. Це пояснюється низькими прогностичними можливостями в Україні. Але вже зараз підприємства і банки виходять на зовнішні ринки запозичення, йде розвиток іпотечного і інвестиційного кредитування. Тому проблема довгострокової ліквідності починає набувати вагу в Україні, а стабільний розвиток економіки покращує прогностичні можливості підприємств і банків відповідно.

Існує визначення ризику ліквідності як такого, що є похідним від ризиків, пов'язаних із активними і пасивними операціями банку [5]. Змушений частково погодитися із такою характеристикою ризику ліквідності. Справді, він є похідним від усіх інших видів ризиків. Його можна віднести до ризиків, на який впливають достатньо сильно як зовнішні, так і внутрішні чинники. І відповідно неможливо однозначно віднести його до ризиків зовнішніх чи внутрішніх. Політична криза може спричинити дострокове розірвання строкових депозитів і погіршити ліквідність банку. І тоді цей ризик, ймовірність його настання оцінюється також при оцінці ризику ліквідності, наприклад, у розрахунках стабільних залишків строкових депозитів, "осадів". Для запобігання цього елемента ризику і правильній його оцінці застосовуються такі методи, як VAR-методології й інші статистично-математичні моделі. З другого боку, ліквідність банку оцінюється на основі його балансу і внутрішніх можливостях банку покрити подібні ризики. Таким чином, ризик ліквідності не можна однозначно відносити до ризиків, які спричинені внутрішніми чи зовнішніми чинниками.

Також існує досить популярна класифікація тих ризиків, що піддаються оцінці кількісній, і тих, що неможливо оцінити кількісно [5; 9]. До речі, саме ця класифікація офіційно прийнята НБУ. Однак у науковців немає єдиної думки, які ризики віднести до однієї чи іншої категорії. НБУ до ризиків, які не можна оцінити кількісно, відніс лише три види ризиків: ризик репутації, юридичний і стратегічний ризики, проте у своїх працях багато науковців відносять до ризиків, які неможливо оцінити кількісно, також зовнішні і функціональні ризики [2]. А це, як вже показали на прикладі ризику ліквідності, є не зовсім точним поділом. Методи оцінки ризику ліквідності

досить чітко оцінюють зовнішні ризики і загрози для ліквідності. Тому є підстави вважати, що подібний поділ далекий від ідеалу і може бути використаний лише із певними застереженнями і умовностями.

Ризик ліквідності тісно пов'язаний як з внутрішніми, так і зовнішніми ризиками. Кредитний ризик дуже сильно впливає на ліквідність активів. Залежно від точності аналізу ліквідності і кредитного ризику ця залежність може бути більшою чи меншою. Прикладом може слугувати прострочення виплати процентів чи поточного транша. Звичайно, що ліквідність сприймає це як зменшення ліквідності цих активних коштів банку, а от наскільки серйозне зменшення буде повністю залежати від налагодженої співпраці аналізу кредитного ризику і ризику ліквідності. Якщо зараз кредитний ризик сприймає це лише як незначний ріст ризику несплати і лише як тимчасову затримку, то і у ризику ліквідності не повинно відбутися сприйняття цих коштів як однозначно прострочених, так і перенесення їх повною сумою на невизначений термін.

Ринковий ризик, валютний, ризик процентної ставки впливають як на ліквідність пасивів, так і активів. Дострокове розірвання депозитів, зміна прибутку банку, оцінка цінних паперів у портфелі банку, вимушена купівля власних цінних паперів – все це впливає на ліквідність. Будь-які зміни в балансі банку, небезпеки з боку інших видів ризиків повинні мати своє відображення в якісній оцінці ризику ліквідності. Саме тому є підстави вважати ризик ліквідності не просто похідним ризиком, а ризиком, що узагальнює всі інші види ризиків і показує результативну картину діяльності фінансово-кредитної установи із врахуванням усіх інших основних ризиків. Окрім цього, ризик ліквідності має свої, тільки йому притаманні особливості і підходи до якісної оцінки ризику ліквідності. Значний зв'язок із іншими видами ризику, кожен із яких має свої методи оцінювання, власні особливості розрахунку, впливають на значну кількість методик і підходів до оцінки ризику ліквідності загалом і окремих його компонентів. Дуже часто застосовується оцінка ризику ліквідності як набору різних методик, коефіцієнтів і підходів, що оцінюють окремо певно частину ризику, з подальшим групуванням їх у загальну картину.

Також визначення критеріїв оцінки ризику ліквідності є складовою СОР як одного із трьох основних компонентів для здійснення контролю над ризиками банків:

- класифікація ризиків;
- критерії оцінки кожної категорії ризиків;
- оцінка величини ризику, якості управління ним, напряму його змін [10].

Оцінка ризиків включає не тільки визначення величини ризику (високий, помірний, низький) [8], а і рівень якості контролю і управління ризиками, визначення сукупного ризику і його напрям.

Оскільки метою цієї статті є формування системи оцінювання нормативів, лімітів, що встановлені контролюючими органами і самими банками для контролю ліквідності, то насамперед для якісного аналізу ліквідності

потрібно встановити цілий набір нормативів і лімітів, що покривали б усі сфери ризику ліквідності, а їх, як вже вияснили, є досить багато, зважаючи на узагальнюючу природу даного ризику.

Проаналізувавши наявні нормативи і методи оцінки, пропонується така класифікація параметрів оцінки ризику ліквідності.

1. Часовий діапазон, або часові межі оцінки. Це найбільш визнаний і відомий параметр оцінки. Прийняті такі оцінюючі діапазони: миттєва ліквідність, поточна ліквідність, короткострокова, середньострокова і довгострокова ліквідність. Прикладом можуть слугувати пруденційні норми НБУ (Н4, Н5, Н6). Причому немає чітко визначених часових меж. Деколи поточну ліквідність можуть рахувати як ліквідність до одного місяця, а деколи як ліквідність до трьох місяців. Ці межі встановлюються залежно від розвитку банківського ринку і загального розвитку ринку в країні. У слабопрогнозованих ринках середня строковість буде дорівнювати трьом місяцям, у більш розвинутих економіках – шести місяцям. Причому існує обернена залежність між часовим діапазоном оцінки і точністю оцінки. Чим більший діапазон, тим менша точність оцінки ліквідності.

2. Реальність оцінки, або точність оцінки. У даному випадку оцінюється точність або реальність оцінки, зважаючи на всі нюанси ведення діяльності фінансово-кредитної установи, у тому числі розвиток ринкових відносин у країні, часові межі оцінки та інші фактори. Отже, використовується цілий ряд методів і припущень, що покликані збільшити точність оцінки і наблизити її до реального стану ліквідності. Причому більшість із них мають у собі суб'єктивну частку, а також багато різних припущень. Впливає на якість методики недосконало проведений бек-тестинг, велика кількість умовностей і мала пристосованість до різних схем ведення бізнесу і країн із різним рівнем розвитку ринкових відносин. Саме тому застосування більшості цих методів притаманне внутрішньому аналізу банку, який може застосувати певні умовності і припущення, залежно від особливостей ведення бізнесу і умов ринку. Натомість державні органи контролю не схильні до надмірного збільшення точності оцінки за рахунок її суб'єктивності.

3. Надійність оцінки. Завжди існує ймовірність, що кошти на статтях балансу втратять свою ліквідність внаслідок неефективної діяльності банку і незалежних від нього обставин – форс-мажорів. Прикладом може бути неефективна діяльність банку в утриманні коштів на кореспондентському рахунку НБУ. Намагання підтримати високий рівень прибутковості може викликати необхідність у кінці звітного періоду значно збільшити суму залишків на кореспондентському рахунку НБУ у зв'язку з необхідністю дотримуватися лімітів обов'язкового резервування. Таким чином, сума на кореспондентському рахунку НБУ автоматично стає неліквідними коштами. Сюди ж можна віднести оцінювання можливості дострокового розірвання строкових депозитних договорів, пролонгацію кредитів тощо. Прикладом коефіцієнтів із врахуванням надійності розрахунку є такі коефіцієнти ліквідності: Stock Liquidity Ratio (SLR) – коефіцієнт запасу (резерву)

ліквідності (КЗЛ) (він враховує необхідність дотримання обов'язкового резерву, ймовірність дострокового розірвання депозитних договорів); Н6 – норматив короткострокової ліквідності НБУ (визначає покриття ліквідними активами певної частки пасивів із певною строковістю); нормативи ліквідності (Н2, Н3, Н4), встановлені Центральним банком Російської Федерації ЦБ РФ (враховують ймовірність дострокового погашення частки депозитної бази). Як правило, для оцінки використовується система покриття найліквіднішими активами певної групи пасивів, а також статистично-математичні методи розрахунку загрози зазначених непередбачуваних змін. Оцінка має такі рівні, як низький, середній, високий та рівень без врахування даного ризику.

4. Динаміка, напрям і модулювання ризику. При оцінюванні за цим параметром здійснюється аналіз чи проводиться оцінка врахування динаміки розвитку ситуації в банку, визначається напрям ризику, моделюється майбутня ситуація в банку. Найчастіше використовується аналіз напряму ризику або зміни абсолютного значення коефіцієнта ліквідності. Варто зазначити, що визначення напряму ризику є одним із компонентів СОР [6]. Також існує необхідність аналізу не тільки напряму ризику, а й аналізу напряму змін ризику стосовно його оптимального значення [5]. Існує хибна думка про повну відсутність динаміки пруденційних нормативів НБУ, проте частково динаміка присутня у нормативів, що визначаються на основі середньозваженої величини протягом певного періоду. Прикладом тут слугує норматив Н4. До цієї категорії оцінки належить також моделювання. Під процес моделювання попадають коефіцієнти і нормативи, методи і підходи, за допомогою яких прогнозують ситуацію і аналізують тенденції ризику на перспективу. Наприклад, це коефіцієнти, що розраховуються певним методом стрес-тестингу. Таким чином, динаміка може бути за минулий період (абсолютні і відносні відхилення), за поточний період (середньозважений коефіцієнт Н4), прогнозування на майбутнє і поєднання цих підходів.

5. Оцінка стратегії і методів управління ліквідністю (управління пасивами, управління активами, збалансована стратегія) вказує на рівень якості управління ліквідністю в банку. Оцінюється стратегія і методи управління так, як визначення напрямків спрямування коштів, структура активних і пасивних операцій (коефіцієнт відношення міжбанківських депозитів до загальної депозитної бази, строкових до поточних, частка ліквідних активів у загальній величині активів банку). У світі відсутня однаковість серед науковців щодо поділу ризику концентрації, диверсифікації і ліквідності. Згідно з класифікацією аудиторської групи Coopers & Lybrand під назвою Generally Accepted Risk Principles (GARP) ризик ліквідності відокремлений від ризику концентрації [9]. В інших працях ризик концентрації вважають невід'ємною частиною ризику ліквідності [3]. Зважаючи на те, що ризик концентрації несе у собі небезпеку саме у відсутності диверсифікації, що є частиною оцінки ліквідності, слід вважати, що цей ризик є її складовою. Використання даної системи оцінки ризику

ліквідності буде показувати, якою стратегією і якою мірою користується банк у своїй діяльності, або яка стратегія є пріоритетною на думку Центрального банку країни. Після визначення стратегії управління банком свого ризику ліквідності можна оцінити, чи банк має агресивні, чи консервативні погляди в управлінні ризиками.

Висновки. У роботі зазначено, що ризики взаємовиключення відсутні, підкреслено їхній тісний зв'язок і взаємозалежність. Звідси випливає висновок, що для ефективного контролю над ризиками потрібно зважувати на всі їх види, проте ігнорування одного із них може вплинути на загальну ситуацію, пов'язану із ризиками в банку. Ризик ліквідності в даному випадку покаже загальну картину ефективності контролю над ризиками банку.

Запропонована система оцінювання ризику ліквідності, що може бути використана для вдосконалення контролю над ризиками як в комерційних банках, так і в контролюючих державних органах.

У подальшому можливий аналіз наявних пруденційних норм НБУ згідно з описаною методикою, наприклад, визначення якості контролю над ризиком ліквідності в Україні. Можливе використання даної системи для пошуків удосконалення коефіцієнтів і нормативів, що контролюють ризик ліквідності, для використання НБУ і для внутрішнього аналізу комерційних банків, а також доопрацювання наявної методики і її уточнення.

Список літератури

1. Бондаренко Л.А. Побудова системи ризик-менеджменту в комерційному банку // Фінанси України. – 2003. – № 9. – С. 85-93.
2. Горячек І. Система своєчасного застереження проблем у діяльності банків // Вісник НБУ. – 2004. – № 6. – С. 27-29.
3. Крупка М.І., Кончаківський І.В., Скаско О.І. Роль системи оцінки ризиків (COP) у забезпеченні стабільності комерційних банків України // Фінанси України. – 2004. – № 9. – С.100-104.
4. Набок Р., Набок О. Концептуальна схема рейтингування банків України // Вісник НБУ. – 2006. – № 8. – С. 22-24.
5. Пернарівський О. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 44-48.
6. Раєвська Т. Практичні підходи до оцінки ризиків у діяльності банків // Вісник НБУ. – 2005. – № 8. – С. 9-14.
7. Сарахман О. Система нагляду за банками на основі оцінки ризиків // Вісник Львів. ун-ту: Серія “Економіка”. – 2004. – № 33. – С. 121-125.
8. Уваров К.В. Управління фінансовими ризиками в банківській справі // Фінансові ризики. – 2002. – № 3(30). – С. 48- 53.
9. Фабер С., Пожарська І., Куценко О. Нагляд на основі оцінки ризиків: українська перспектива // Вісник НБУ. – 2004. – № 6. – С. 24-26.

Summary

This article consider problems and ways of their solution in the process of the quality control of risk liquidity in home analysis of the banks in Ukraine and in state control of risk liquidity by National Bank of Ukraine. There is critical valuation of category of risk liquidity and it's connection with another mode of risk in bank's system. Quality classification of valuation is proposed in this article.

Отримано 06.12.2007